

Іван Тимів

БИТВА З ТАТАРАМИ ПІД МАРТИНОВИМ 1624 р.

У статті розглянуто політичні передумови та обставини татарського вторгнення на територію Руського воеводства ногайських татар на чолі із Кантеміром-мурзою в червні 1624 р., з'ясовано стан вивчення цієї події у вітчизняній і польській історіографії, висвітлено джерельну базу проблеми, розглянуто приготування польсько-українських сил під орудою польного гетьмана Станіслава Конєцпольського до генерального бою під Мартиновим 20 червня 1624 р. У хронологічній послідовності автор показав хід дій польської армії і ногайського війська, починаючи від 4 до 22 червня 1624 р. У додатках до статті подано поіменний перелік панів-волонтерів, які зі своїми загонами брали участь у битві під Мартиновим. У тому ж реєстрі зазначено список татарських мурз, учасників баталії.

Ключові слова: джерела, напад, тактика, битва, Мартинів, гетьман С. Конєцпольський, мурза Кантемір, татари, здобич.

Давня історія України знає чимало військових перемог і невдач, які описані очевидцями й сучасниками. Вітчизняні й зарубіжні хронікери більше цікавилися масштабними й доленосними подіями, водночас намагалися фіксувати й менш примітні, але водночас цікаві сюжети місцевого значення, що теж мали певний резонанс у суспільно-політичному житті тих країн, які були причетні до них. Однією із них була переможна битва між відділами Станіслава Конєцпольського (1592–1646), польного гетьмана коронного (1617–1632 роки гетьманства) та приватних королів із татарським військом мурзи Кантеміра, який за особливу ревність і завзятість під час Хотинської війни 1621 р. отримав від султана титул паши та Сілістрійський еялет (*м. Сілістрія у Болгарії. – І. Т.*) [10, с. 491]. Битва відбулася 20 червня 1624 року під містечком Мартинів (*тепер село Новий Мартинів Івано-Франківської області. – І. Т.*), де загоны ногайців зазнали поразки.

Мета статті – розглянути стан вивчення цієї події у вітчизняній і польській історіографії, висвітлити джерельну базу проблеми, у хронологічній послідовності подати хід підготовки до битви, її перебіг, наслідки і значення.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю у вітчизняній і зарубіжній історіографії спеціальних праць із цієї тематики. Пропонована стаття, власне, є першою спробою вивчення згаданої битви.

Хронологія першої битви під Мартиновим (друга відбулася у лютому 1699 р.) застережень не викликає. Найдавніші згадки про битву з татарами поблизу цього містечка надбуємо в польських хроніках, різного роду урядових документах (листах, реляціях, донесеннях), щоденниках, мемуарах.

Основними джерелами історичних відомостей про Мартинівську битву з татарами є «Діаріуш правдивий перемоги над татарами, здобутої року 1624» та лист польного гетьмана коронного Станіслава Конєцпольського до короля III Вази (1587–1632), написаний у польовому таборі біля Поплавників 23 червня 1624 р. [31, с. 140; 32, с. 250]. Первісний друк «Діаріушу» містив чимало технічних помилок, тому його було видано повторно. Другий варіант цього документа (із дещо зміненою назвою, на двох аркушах) був опублікований у варшавській друкарні Яна Россовського у тому

ж 1624 р. Він мав заголовок «Погром татарський, або коротка реляція перемоги над татарами [...] 1624 р.» [17, с. 250–252; 14, с. 8].

Короткі джерелознавчі відомості про реляцію 1624 р. подає Вацлав Мацейовський. Ознайомившись із текстом джерела в окружній бібліотеці міста Синява, дослідник відзначив схожість стилю оповіді із описами битв хроніста Мартина Броньовського, зауважив відсутність місця події на титулі [34, с. 117] тощо.

Важливе значення для уточнення учасників битви та чисельності польсько-українських військ має Реєстр панів-волонтерів, які долучилися до літньої воєнної кампанії 1624 р. під Мартиновом зі своїми підрозділами. Документ походить із бібліотеки Оссолінського. Таких вельможів було 11 осіб. Вони привели із собою 3000 воїнів. У тому ж реєстрі є список татарських мурз (15 осіб), учасників битви (*Поіменний перелік див. у додатку 1*). Цей документ, очевидно, був підготовлений гетьманом С. Конєцпольським як подання королю для вшанування і нагородження переможців [39, с. 257–258; 14, с. 8].

Важливі відомості про перемогу польсько-українських сил над ордою під Мартиновом зафіксовані у польських хроніках. Павел Пясецький (1579–1649) у своїй хроніці зазначив: «У місяці червні [...] з Волощини зі сторони Снятина вторгся мурза Кантемір з 50-ма тисячами татар (*кількість явно перебільшена. – І. Т.*). На зворотному шляху польний гетьман С. Конєцпольський, який щойно повернувся із турецького полону, зібравши невелике військо (3 тис. кінноти, 700 піхоти), перестрів татар під Мартиновим неподалік Галича і в результаті переможного бою звільнив ясир та відібрав усю здобич, награбовану татарами» [26, с. 314].

Хроніст Бартоломей Зіморевич (1595–1677 р.), фіксуючи події 1624 р., зауважив наступне: «Польний гетьман з кварцяним військом, що повільно пересувалося, переслідував [татар] до містечка Мартиново і примусив до втечі» [5, с. 160].

Окремі епізоди цієї події відображено в проповіді Фабіана Бірковського «Кантимір паша розгромлений, або про перемогу над татарами Йогомосці пана Станіслава Конєцпольського, гетьмана польного коронного 1624 року дня 20 місяця червня». Ця пафосна промова (на 11 аркушах) була видана у Варшаві, у друкарні Яна Россовського в 1624 р. Скорочений передрук пам'ятки перевидав у 1842 р. у Львові Станіслав Пшелецький [17, с. 260–270; 24, с. 262–270].

Ще одним важливим джерелом історичної інформації про червневі події 1624 р. під Мартиновим є лист Кантеміра до короля [Сигізмунда III] від 23 червня 1624 р. [28, с. 252–257; 29, с. 258–260; 14, с. 8].

Про спустошливі дії нападників улітку 1624 р. згадує і німецький хроніст Кевенхіллер, який зауважив, що «татари всюди вогнем і мечем пустошили край, збіжжя навіть у полі палили» [27, с. 132].

Із біографічних наративів про вторгнення орди в галицькі землі влітку 1624 р. згадує у своєму життєписі Якуб Собеський (1590–1646), батько короля Яна III Собеського. Про це вторгнення воєначальник писав: «Татари під командуванням Кантеміра-мурзи, в кількості 30 тис. (*цифра значно завищена. – І. Т.*) через Волощину напали на Червону Русь, вчинивши великі спустошення. Розгоромив їх гетьман Конєцпольський біля Мартинова, недалеко Галича» [23, с. XV].

Згадані джерела подають докладну характеристику воєнних дій польсько-українських військ проти ординців під Мартиновим улітку 1624 р.

Із українських літописців про події під Мартиновим згадує Денис Зубрицький (1777–1862), автор «Хроніки міста Львова» (1844). Історик звертає увагу на обставини знищення ординцями ясиру під час походу в українські землі у червні 1624 р. «Оскільки у натовпах гнаних невільників, – писав дослідник, – багато людей через вік і слабкість від недостатнього харчування не встигали за швидким кінним татарським походом, а ті не бажали зустрітися з переслідуванням гетьмана Станіслава Конєцпольського, тому вдень витяли старих і слабких і залишили дітей живими по полях, а з рештою сильних бранців рушили в подальшу дорогу» [6, с. 238].

В українській історіографії про перемогу над татарами під Мартиновим у 1624 р. згадують Антон Петрушевич [9, с. 30], Михайло Грушевський [4, с. 517], Богдан Гаврилів [2], Віктор Мандзяк [7, с. 206–207] та ін.

Із польських істориків про цю подію повідомляють Станіслав Жижновський [45], Кароль Шайноха [42, с. 83–86], Юліан Бартошевич [14, с. 235–236], Тадеуш Корзон [25, с. 222–224], Олександр Чоловський [15], Богдан Барановський [13, с. 22], Януш Паєвський [33, с. 97–99], Лешек Підгородецький [36, с. 121–132; 37, с. 143–147], Єжи Теодорчик [45], Ришард Маєвський [30, с. 236], Анджей Гліва [18] та ін.

Цікавим є також художній опис цієї битви, залишений Іваном Левицьким у книзі «Поражение татаров под Мартиновом в 1624 році». Цю книгу відшукав учитель історії Петро Мазурик із Мартинова [2, с. 170].

Окремі описи мартинівських подій знаходимо у довідкових виданнях [35, с. 382–383] та інтернет-ресурсах [1, с. 43].

1624 рік для населення Галицької землі був особливо важким. Не встигла людина оговтатися від зимового набігу орди, як у травні татари знову повернулися і розпустили свої загоны аж поза Перемишль і Краків [27, с. 132].

Активізації наступальної зовнішньої політики Кримського ханства стосовно Речі Посполитої сприяли певні політичні передумови. Як відомо, воєнна і політична активність Кримського ханату в Східній Європі, що збагачувала правлячу верхівку держави, стимулювала її сепаратистські настрої відносно Османської держави. Деякі кримські хани, що прагнули проводити незалежну політику, навіть йшли на союз із супротивниками османців. Через слабкість центрального османського уряду таких ханів було чимало. Так, у 1624–1628 рр. уряд хана Мегмед-Гірея III (1624–1627) тримався з допомогою українських козаків під проводом гетьмана (1622–1628 з перервами) Михайла Дорошенка. Спільними зусиллями союзники дали відсіч яничарському десанту біля Кефе 1624 р. Навзаєм татари потурвали морським нападам козаків на чорноморському узбережжі Анатолії та Румелії. Цей період був кризовим для османсько-кримських відносин [3, с. 465].

Як відомо, у 1624 р. у Кримському ханстві на престол повернувся Мегмед Гірей, який залучив на свій бік брата Шагін-Гірея і разом із ним розпочав розправу над своїми супротивниками, що викликало невдоволення султана. Невдоволення падишаха викликали і прояви відвертої непокорності. До прикладу, відомим є той факт, що брати Гіреї відмовилися виконати наказ султана будувати замки в нижній течії Дніпра для стримування козацьких походів. Тому турецький уряд повернув на престол попереднього правителя Джані-бек-Гірея (1624 р.). Але й далі, не бажаючи коритися волі султана, хани проявили нечувану зухвалість; вони звернулися за допомогою до козаків, яких ще недавно вимагали знищити. І запорожці разом із військом Шагін-Гірея навесні 1624 р. вчинили напад на турецьку Кефе. Розбивши османців, хан відпустив козаків із турецькою здобиччю і звільненими козаками-невільниками (700 осіб) [4, с. 512–513; 10, с. 481–482].

Якщо відносини кримців із польськими підданими – козаками – улітку-восени 1624 р. складалася благополучно, то взаємини Шагін-Гірея і польського уряду із ногайцями Білгородської орди, очолюваними мурзою Кантеміром, були виразно ворожими, головним чином через агресивні дії стосовно Польщі й Криму. Двічі ногайців було розбито на початку 1624 року біля Скали [Подільської] та влітку під Мартиновим. Перебуваючи у безпосередній залежності від Порти, Кантемір наприкінці 1624 р. завдав поразки Шагін-Гірею [4, с. 517].

Отже, загостренню відносин Речі Посполитої із Портою та її васалами (ногайцями) сприяло втручання запорожців у кримські справи, де точилася боротьба за владу між членами династії Гіреїв. Цьому посприяли також три морські походи козаків до Стамбула [11, с. 278–279]. Очевидно, саме за вказівкою султанського уряду Кантемір-паша здійснював набіги на українські й польські землі, один із яких припав на червень 1624 р. Цікаво, що саме 20 червня 1624 р. під час битви біля Мартинова козацькі чайки увійшли у Босфор і спустошили поселення на узбережжі протоки неподалік столиці Османської імперії [10, с. 493].

Та повернемося до подій під Мартиновим. На війну із татарами гетьман Станіслав Конецпольський вирушив із міста Бар (Поділля) 28 травня 1624 р. [14, с. 7]. Перше повідомлення розвідки про виступ татарського війська з Буджака через волоську

землю гетьман С. Конєцпольський отримав у неділю (2 червня 1624 р.). Довідавши-ся про таку тривожну звістку, гетьман невідкладно повідомив короля, розіслав в усі гроди Подільського, Руського, Белзького воєводств універсали із застереженням про небезпеку, а до шляхти звернення – негайно збирати військо, гусарам наказав із самими лише мушкетами негайно вирушати до Кам'янця. А сам, у вівторок (4 червня), зі всім військом вирушив із Бару до Вінниківців (нині село Літинського району Вінницької області. – **І. Т.**) і через день прибув до Зінькова, запросив пана Сенявського, хорунжого коронного до участі в кампанії і в четвер (6 червня) вранці розташувався на шляху можливого просування татар. У п'ятницю (7 червня) надійшло повідомлення про таборування орди у Волощині над Орхівцевем. Ця зупинка була зумовлена очікуванням прибуття кримського війська, яке поповнило загони ногайців [16, с. 136; 17, с. 250–251].

Ще 5 червня від захоплених татар стало відомо, що ординці вже біля Степанівців, навпростець це становить 10 миль від позицій польського війська. Гетьман, очікуючи вторгнення на Поділля, розіслав універсали із попередженням про небезпеку вторгнення орди і закликав усіх до збройної оборони краю. Але неприятелю важливішою була не воєнна слава, а здобич, тому він попрямував на Покуття. Розвідувальний відділ із 200 вершників, очолюваний паном Яном Одживольським, своєчасно інформував про місця ночівлі татар. Спершу гетьман мав намір перехопити татар із відділом 1500 вершників, але, з огляду на їхню чисельну перевагу, від цього наміру довелося відмовитися. Тим часом татари рушили углиб Польщі [16, с. 137; 17, с. 251].

Лешек Підгородецький та Радислав Сікора, услід за П. Пясецьким, вважають, що ногайці чисельністю 6000 воїнів 5 червня 1624 р. поблизу Снятина на Покутті перейшли кородон Речі Посполитої. Л. Підгородецький наголошує також на тому, що у складі військ супротивника був відділ яничарів із двома гарматами. А велику чисельність татарських військових сил, яку подають джерела, Р. Сікора пояснює тим, що не всі учасники походу були воїнами, хіба що 15 тис. вершників (*цифра теж завищена*. – **І. Т.**), а решта – охоронні загони, в яких були навіть жінки, перевдягнуті в чоловічий одяг [37, с. 143; 40; 26, с. 314]. 8 червня ординці підійшли до Стрия. Тоді ж вони наблизилися й до Дрогобича, де спалили околиці та навколишні села, однак міста не здобули [21 с. 46; 37, с. 143].

Тим часом гетьман, зібравши 2000 воїнів, вирушив через Почапінці, Чорнокозинці, Чортків, Бучач, Завалів, Підгайці на Покуття, поповнюючи по дорозі своє військо загонами добровольців і найманців. На марші він отримав звістку про те, що орда уже побувала під Більшівцями та Бурштином і під Мартиновим (у неділю 9 червня), перейшла Дністер і далі, через Стрий, прямує до Перемишля [16, с. 137; 38, с. 251–252].

15 червня 1624 р. татарські загони були вже в Сяноцькій землі (Руське воєводство). Саме в цей час у селі Буковське відбувся збройний виступ селян проти землевласників, який співпав із нападом ординців. Під час набігу татари спалили поселення, частину людей порубали, значну кількість селян забрали в неволю. Але більшості (150 осіб) на чолі із орендарем Вінчеславом Водзінським удалося заховатися, знайшовши сховок у сусідньому лісі [22, с. 16–17].

Під час літнього нападу 1624 р. орда дісталася вглиб польських етнічних земель, заклавши кіш поблизу Медики, а далі ногайські чапули сягнули поза Перемишль, Ярослав, Бжозов, Жешов, Кросно, Пшеворськ, Сендзішов аж до міста Казимира на Віслі. Захопивши велику здобич, напасники поверталися до дністрових переправ біля Мартинова [26, с. 314; 6, с. 238; 31, с. 140; 15, с. 70; 37, с. 143; 40]. Хроніст Бартоломей Зіморевич про цей похід орди писав так: «Між тим Кантемір, марнотратець християнської крові та щорічний знищувач Русі, розмістивши коло Медики табір, довкола розбійницькі орди розпустив і вже, безкарно вогнем і мечем спустошуючи, з величезною кількістю полонених [...] аж до Казімежа дійшов [5, с. 160].

Як уже зазначалося, С. Конєцпольський, дізнавшись про напрям руху орди, спершу планував іти вслід за ординцями і під час розпуску чапулів атакувати татарський кіш, але через малочисельність власних сил від цього наміру відмовився й очікував на

підхід загонів князів Зборовських та інших українських старост. Пасивне очікування зайняло цілий тиждень. Через значні відстані та повільність руху підмога прибула із великим запізненням, тому довелося чекати на повернення ординців із походу [16, с. 137; 38, с. 253]. Тактика очікування дозволяла ординцям охоплювати нападом значні території і завдавати місцевій людині значних збитків.

Очікуючи повернення орди, польське військо наблизилося до Свистельників, де затрималися ще на три дні. Саме тоді пан Одживольський повідомив, що татари повертаються тим шляхом, що прийшли. Тоді гетьман, уже не чекаючи на решту підмоги, продовжував рух і зупинився під Мартиновим за дві милі від Галича зумисне невеличким табором, а всі важкі вози відправив до замку. Ймовірно, це теж було зроблено для того, щоб створити у татар видимість малочисельності польського війська. Польський історик Януш Паєвський датує розташування гетьманських хоругв (4000 воїнів) під Мартиновим 12 червня 1624 р. [33, с. 97]. Тоді ж, згідно з джерелами, прибули й татари. «Неприятель з'явився на третій день в середу пополудню і зупинився табором від нас за дві милі поза Дністром за горами», – пише автор щоденника. Надвечір татарські зверхники відправили загін із двохсот вершників для зачепних герців. Побачивши маленький польський табір, ординці зрозуміли, що мають справу із кількома сотнями польського війська і навіть не розпочинали зачепних сутичок, сподіваючись наступного дня подолати Дністер і розбити супротивника [16, с. 137; 28, с. 139–140; 29, с. 258; 38, с. 253].

Конецпольський навмисно став дуже малим табором, щоб створити у татар враження, що у нього менше війська, ніж є насправді, і щоб заохотити орду до атаки на нібито слабкого супротивника. Гетьман побоювався, щоб Кантемір не вирішив піти з кошем і здобиччу на дальшу переправу через Дністер біля Галича, бо тоді б він зумів вислизнути з приготованої на нього пастки. Коли С. Конецпольський зрозумів, що татари побачили засідку, він вирішив повернутися на північний берег і перекрити переправу під Галичем (за 15 км від Мартинова) [1].

Тим часом розпочалися активні приготування до битви. В густих, гористих лісах, на правім березі Дністра, неподалік села Боднарів, за наказом гетьмана українськими селянами зроблено засіки (*завали на шляху наступу ворога в лісовому масиві із зрублених дерев середніх і більших розмірів, укладених загостреними верхівками в бік очікуваного наступу ворога. – І. Т.*). Це було зроблено для того, щоб татари не змогли зійти із шляху та обминути переправи через Дністер під Мартиновим [33, с. 97]. Польський історик Маурицій Горн стверджує, що «у другій половині червня 1624 р. гетьман готував засідки для татар по обидва боки Дністра під Мартиновим і біля Боднарова» [21, с. 47]. Адже це були найімовірніші шляхи відступу орди. До того ж для ординців боднарівський напрямок був важливим ще й тим, що у Боднарівському лісі напасники залишили під охороною захоплений ясир і решту здобичі [33, с. 98].

Тому гетьман все ж таки мав побоювання, що татари, відволікаючи польське військо зачепними герцями, зможуть поза горами відвести захоплений ясир. Щоб так не сталося, командувач польсько-українського війська вирішив здійснити стратегічний маневр. Він наказав війську, як стемніє, загасити вогні й розпочати відступ. Здійснивши нічний відхід, поляки удосвіта опинилися на широкому полі біля села Поплавники, що між Галичем і Більшівцями. Задум гетьмана полягав у тому, щоб заманити татар на це широке поле перед Дністром, щоб мати оперативний простір для маневрування військами. До того ж, заболочена територія між Дністром і Гнилою Липою позбавляла татарську кінноту рухливості [16, с. 137; 28, с. 140; 29, с. 258; 38, с. 253–254]. «Як би так неприятель хотів обминути нас, – пише автор діаріуша подій під Мартиновим, – ми могли б перехопити його на усіх переправах, бо Поплавники дві милі нище Мартинова біля Дністра і лише за миллю до Боднарівського лісу і засік, влаштованих там». Так само вийшли б татари до цього місця, якби надійшли і з боку Бурштина, де також зручні переправи [16, с. 138; 38, с. 254].

Отже, місцевість, вибрана для очікування татар, з погляду гетьмана, була зручною й для військових дій, і не давала ординцям непомітно вислизнути, бо усі переправи через Дністер було перекрито.

Стосовно місця битви, то воно було вибране гетьманом С. Конєцпольським на лівому східному березі Дністра у дещо заболоченій річковій місцевості [33, с. 97]. Для дій у полі гетьман виділив лише 12 легких короґов кварцянних і приватних під командуванням Томаша Замоїського. Решта військ, в тому числі гусари, повинні були діяти з табору [1].

Співвідношення сил під час битви 20 червня 1624 р. під Мартиновим було таким: польська армія – гусарів 600, кінноти з приватних хоругв – 1450, запорожців кінних – 650, піших – 100, шляхетської піхоти – 700 осіб, разом 3500 воїнів і кілька гармат. Очолював полько-українське військо Станіслав Конєцпольський. У його складі були: великий коронний стражник Ян Одживольський, ротмістри Станіслав Лянцкоронський, Самійло Лащ-Тучапський, Павел і Стефан Чарнецькі, а також такі керманічі, як Ян Тишкевич, Якуб Собеський, Олександр Балабан та інші (*докладніше див. у додатку 1*). Татарське військо, очолюване мурзою Буджацької Орди Кантеміром-пашою, мало у своєму складі 6000 вершників і дві гармати [7, с. 206, 207; 15, с. 71] (*перелік командувачів татарського війська див. у додатку 2*). За підрахунками польського дослідника Лешека Підгородецького, співвідношення сторін було таким: польсько-українські сили налічували 4800–5000 воїнів, а татарське військо мало у своєму складі 6000 вершників. Зазначене співвідношення узгоджується із даними Олександра Чоловського [35, с. 277; 37, с. 145; 15, с. 71]. З огляду на труднощі, пов'язані із темпами мобілізації шляхетських військ, більш об'єктивним виглядає менший числовий показник.

План гетьмана С. Конєцпольського полягав у тому, щоб виманити війська Кантеміра на брід під Мартиновим і там знищити. Однак коли ногайці 19 червня наблизилися до переправи, їх проводир відчув підступ з боку поляків і відійшов на мильо, спрямувавши попереду гарцівників. Як уже зазначалося, гетьман побоювався, аби Кантемір не пішов до іншої переправи, що знаходилася біля Галича, бо це дало б йому змогу уникнути бою. Але після багатьох маневрів усе ж вдалося спрямувати ногайців у необхідному напрямку [37, с. 145].

У ніч з 19 на 20 червня польське військо таємно переправилося через Дністер і рушило на Галич. У відповідь Кантемір розділив свої війська так: частину кинув навздогін за гетьманом, а кіш переправив під Мартиновим. Біля 3 години ночі 20 червня татари зіткнулися з поляками на шляху до Галича. У цей час польський табір відступав назад і був за 11 км від Мартинова. Гетьман наважився на контрудар [1].

Готуючись до битви, польський командувач таки зумів переконати супротивника у малочисельності свого війська. Для цього він спеціально зменшив власний табір, аби заохотити орду до наступу на нібито слабого ворога. Врешті й Кантемір-паша був стурбований утратою з поля зору невеличких і боязких, на його думку, польських сил, а, віднайшовши їх, 19 червня (у середу) розпочав навальні дії усіма силами (*15 тис. воїнів, цифра значно завищена. – І. Т.*). На цей час польське військо (5 тис. вояків), залишивши на світанку табір, вишикувалося у бойовий порядок [16, с. 138, 139; 28, с. 140; 29, с. 258; 37, с. 145].

Коронний табір було вишикувано у вісім рядів фронтом до Дністра. Між возами стала кіннота. Панцерні з авангарду охорони повинні були заманити сили Кантеміра між польський табір і ріку Дністер. Згідно з планом гетьмана, після цього його вояки ударом у фланг татарської орди повинні були зіштовхнути їх на болота біля місця впадіння річки Лімниці в Дністер. Але Кантемір не мав наміру переправлятися під Галичем, а хотів обманути коронні війська, щоб дати час кошеві зі здобиччю відійти подаль. Коли татарський воєначальник почав відступати назад до Мартинова, С. Конєцпольський змушений був залишити таку зручну позицію [1]. Наступ на польські позиції ординці розпочали о пів на третю ночі атакою на передові загопи [7, с. 206].

Перший наступ ординців 20 червня 1624 р. був спрямований на правий фланг поляків. Туди на допомогу своїм гетьман С. Конєцпольський спрямував полк Станіслава Порицького, підкоморія подільського. На передньому плані відкрилася хоругва пана Лагодовського, яку добре провів поручник Грушецький, що загинув у бою. Там

же, на передовій, у сутичці з татарами загинув і хорунжий пана Александра Микулінського (*прізвище не вказано*). Далі татари дещо призупинили наступ і півгодини відпочивали, здійснюючи зачіпні герці. Цей час татарам, очевидно, був необхідний для перегрупування військ і підходу допомоги. Отримавши підкріплення, неприятель атакував центр польського війська (друга атака), але знову зустрів опір, проте, відновив бій, у якому загинув Шимон Копицінський. Наступ орди було відбито. Тим часом польське військо, ретельно вишикуване разом із табором, після збігу полків із пагорбів поволі розпочало наступ у широкому полі й просунулося на милю від місця першої сутички. А гетьман, відбивши татарських гарцівників, тримав військо зібраним, не допускаючи його розпорошення [16, с. 138, 139; 28, с. 140; 29, с. 258; 38, с. 25; 33, с. 98]. А коли польський возовий табір перемістився із пагорбів на долину, на татар ударили гусари, що змусило ординців до відступу [7, с. 206].

І дійсно, коли вози польського табору сходили з горбів, татари раптово атакували. Щоб прикрити табір і дати йому можливість підготуватися до бою, назустріч їм рушили панцерні корогви. Бій тривав годину, до моменту, коли татари розпочали загальний відступ. Коли польський табір вийшов на рівнину, гетьман дав наказ на генеральний наступ. Табірні вози почали виходити із-за обох крил другого польського ешелону, після чого панцерні, що билися з татарами, кинулися назад до табору, прагнучи заманити татар під вогонь табірних гармат і рушниць, але це їм не вдалося. Проте близька відстань між супротивниками дозволяла діставати татар рушничним вогнем із табору, викликаючи у них паніку [1].

Це була вирішальна – третя фаза битви. Про її перебіг у джерелах мовиться так: «Кантемір-паша усією потугою рішуче атакував військові позиції Сенявських, Калиновських, Шовського та ін. На фланзі відважно билися Ян Конецпольський воєводич серадзький, а також пан Богуш і Одживольський. Фланговий вогонь більших гармат і шмигівниць (*багатоствольних малокаліберних гармат. – І. Т.*) поробив чималі коридори в ворожому війську». Гетьман облаштував свій табір так, що правий і лівий його краї сягали передньої лінії татарського війська, це захищало тил і фланги поляків [16, с. 138; 29, с. 258–259; 38, с. 254; 33, с. 98].

Відвертаючи увагу польського війська бойовим зіткненням, татари одночасно готували переправу. Помітивши ці приготування, гетьман негайно віддав наказ Янові Госліцькому, стражникові коронному, Йоахімові Лацькому та Бальцерові Менчинському перешкодити татарам у здійсненні переправи. З іншого боку одночасно мали наступати на переправу брат гетьмана Ян Конецпольський, воєводич серадзький, Лоубенцький, Ліпніцький і Одживольський з відділами. Їм мали допомагати підрозділи коронного підчашого Миколи Гербурта, загони Яна Богуша і Павла Чарнецького. Удар цього угруповання хоругв мав вирішальне значення: він відтіснив військо Кантеміра до Дністра. Зверху високих берегів ріки не кожний татарин міг розгледіти переправи. Пострілами з високого берега поляки завдавали ординцям відчутних втрат. Поранення у воді зазнав й Кантемір-паша, а коня його було убито. Загинув і Самуель Стжижевський, який самовільно із малим загоном кинувся за татарами [16, с. 138; 38, с. 255; 37, с. 145].

Відступ татар переріс у втечу в напрямку свого коша. Гетьман наказав хоругвам Стефана Хмілецького, що діяли на правому фланзі польської армії, також розпочати переслідування супротивника і завдати удару з боку по супротивнику, що відступав. Цими діями своїх військ гетьман перекрив татарам відступ до дністрових переправ і змусив їх форсувати ріку у незручних для цього місцях. Згодом до переслідувачів добровільно приєднався Тишкевич із своїм загоном. Перебравшись через Дністер, ці відділи до вечора наздоганяли ординців. Їм довелося подолати повноводні й швидкоплинні кам'яністі Чечву і Лукву [16, с. 138; 33, с. 98]. Шляхтич Лукаш Мясковський, учасник битви під Мартиновим, брат королівського дипломата Войцеха Мясковського, зауважив, що під час переслідування татар уся легка польська кіннота загнала утікаючих ординців у глибокі яри і густі боднарівські ліси [37, с. 146; 44, с. 544–545].

У листі до короля С. Конецпольський стверджує, що для переслідування супро-

тивника відправив десять хоругв [16, с. 140; 29, с. 259]. У засідці, влаштованій поблизу засік у Боднарівському лісі, куди втікали ногайці, було убито трьох татарських мурз [19, с. 198] (*повний реєстр татарських мурз-учасників битви* див. у додатку 2).

Характеризуючи ключовий епізод битви, історик Віктор Мандзяк зазначив: «По відступаючих відкрила вогонь артилерія, піхота і кавалерія, озброєна вогнепальною зброєю. Гусари змусили ординців відступити до Дністра, де під час переправи степовики зазнали значних утрат. Спроби Кантеміра-паші організувати контратаку виявилися невдалими. Татари почали утікати. Відділ польської легкої кінноти (1000 вершників) під орудою ротмістра Стефана Хмільцького наздогнав ординців за 7 км від місця битви» [7, с. 206]. Тут, біля переправи під Мартиновим польської кавалерії вдалося перестріти втікачів. Частина козацької кінноти швидко переправилися на протилежний берег Дністра і знову загаяла татар у воду. Кантемірові не вдалося організувати відсіч [37, с. 145]. Це діяли послані гетьманом навздогін татарам корогви, які обігнали утікачів і заступили їм шлях із півночі під Мартиновим. Повторний залп з луків і рушниць зіпхнув татар до Дністра, завдаючи їм важких утрат (багато хто із ногайців був змушений стрибнути з високого берега Дністра, шукаючи порятунку). Значну кількість татар, що переправлялися через Дністер, було розстріляно з луків і вогнепальної зброї. Чимало татарських воїнів потопилося [1].

Тим часом рештки ординців, утікаючи, просувалися у напрямку до свого коша. Татарський табір знаходився за милю на південь від Дністра. У ньому була незлічenna кількість худоби, чорних коней, овець на полях, плач і крик немовлят і дітей, далі шляхтянки і панянки й великі гурти різного люду, захопленого біля Кросна і Перемишля, Ярослава. Найважливішою здобиччю того походу були діти. У листі до короля зазначено, що тих невільників налічувалося більше 1000. Звільнення ясиру викликало хвилю емоцій, люди з радості падали хрестом на землю і щиро дякували визволителям. Домашнім і церковним начинням був устелений татарський шлях. Скрізь лежали награбовані церковні чаші й келихи, ліхтарі, коштовні тканини і одяг, зброя, мішки із грошима й скрині з різним майном. На одній із доріг виявлено 200 убитих татарами чоловиків-невільників. Ординці, утікаючи, у Боднарівському лісі натрапили на засіки, тоді вони свої речі – казани, накидки й награбоване – кидали й розбігалися, хто кінно, хто пішо. Тут селяни їх повсюдно винищували. Рештки татар були знищені у п'ятницю 22 червня 1624 р. біля Хотимира (Тлумаччина). Лише невеличкий загін із 20 вершників на чолі із Кантеміром утік єдиною вузькою стежкою. Кілька татар прибігли на передмістя Єзуполя, один із бусурман навіть в каталоцький орнат (фелон) зодягнувся, мав при собі чимало келихів (чаш) та іншого костельного срібла [16, с. 138–139; 28, с. 140; 38, с. 255–256; 19, с. 198; 12, с. 665; 15, с. 74; 37, с. 146; 33, с. 98]. Про цю татарську хитрість Амброзій Грабовський подав таке уточнення «...татарин, одівши червоні ризи та маючи при собі кілька келихів і хрест в одній руці, а другою рукою тримав гарну дівчину. У такому вигляді прибув до Єзуполя, сподіваючись, що його зодягненого не по-татарському не займатимуть» [19, с. 199; 15, с. 74].

Остаточний розгром ординців після їхньої втечі з-під Мартинова завершив Миколай Потоцький (бл. 1593–1651), краківський каштелян і майбутній великий коронний гетьман [20, с. 452]. Тут, поблизу міста Єзуполя, на переправі через Бистрицю, вдалося також звільнити чимало бранців. За словами Л. Підгородецького, «це була найцінніша частина ясиру, яку ногайці під час втечі посадовили на коней» [37, с. 146; 7, с. 206–207]. Отже, рештки полону було відбито на переправі біля Єзуполя. Інша частина татарського війська потрапила в засідку, влаштовану напасникам на Лімниці біля Калуша. Залишки ординського війська у лісах поблизу Комарова допомагали знищувати місцеві селяни [15, с. 71, 73].

Тим часом, дванадцятигодинне переслідування ворога виснажило людей і коней, до того ж настання ночі змусило польські відділи на чолі зі Станіславом Конєцпольським заночувати в лісі (*мабуть, Боднарівському*. – **І. Т.**). Далі військо рушило до Галича, де у Францисканському костелі відправлено урочисте богослужіння вдячності Гоподові Богу за успішне завершення кампанії. Потім гетьман наказав відправити кількасот возів до місця, щоб підібрати у них дітей [16, с. 139; 38, с. 256]. Польський

історик Юліан Бартошевич пише, що дітей, забраних із татарського табору, сам гетьман доправив до Львова, де вони, зодягнуті у білу одягу і з вінками на голові, йшли урочистою ходою до костелу [14, с. 8]. Інший опис цієї події є значно прозаїчнішим. Урятованих дітей було відправлено до Львова, де вони були виставлені на ринку, і кожен, хто бажав, міг взяти собі в родину або для прислуги [6, с. 238; 31, с. 140]. Бартоломей Зіморевич стверджує, що львівські радники, «не маючи жодного сиротинця, на Скотському ринку виставили дітей перед громадянами, щоб взяти їх за слуг» [5, с. 160]. Можливо, це сталося після згаданих урочистостей, присвячених перемозі над татарами.

Дивовижну історію гетьману С. Конецпольському розповів староста тлумачький, який повідомив, що як тільки татари наблизилися до Мартинова і запалили два найближчих села, у повітрі сформувався великий димовий хрест, який знаходився у тилу напасників і до якого прибувало королівське військо [16, с. 140; 38, с. 257]. Ця розповідь розцінювалася сучасниками як позитивний знак Божого провидіння, яке у цій битві було на боці християн.

Остаточний розгром татар відбувся на полях поблизу села Поплавники. Із ворожих трофеїв до рук переможців потрапили чотири хоругви, в тому числі знамено Гулім-бея, який загинув у бою, лише султанська відзнака зникла [16, с. 139; 38, с. 257; 27, с. 132].

Найтрагічнішим наслідком вторгнення орди була загибель людей. Утрати, спричинені татарським нападом, були великі. У судовій книзі села Маркова повідомляється, що «татари мучили людей, 900 осіб, крім малих дітей, забрали у неволю, залишилося у тому селі лише 17 родин». Тих невільників, котрі не могли швидко пересуватися, як того хотілося напасникам, знищили, до того ж вони безцеремонно вирізали й ту частину чоловічого полону (кількасот осіб), яка намагалася чинити опір [37, с. 146].

Слушним у цьому зв'язку є міркування тюрколога Олександра Галенка про те, що османи таки сприяли татарам у їхніх походах за здобиччю. Найбільше ординців цікавив ясир. «Воєнна здобич, передусім у вигляді полонених, яким легко знаходили збут або вимінювали на гроші, була основною метою походів кримських військ. Тому набіги, – зауважує історик, – часто-густо відбувалися всупереч політичним цілям Кримського ханату та його міжнародним зобов'язанням. Особливо страждали від них українські землі Речі Посполитої, незалежно від того, чи між Османською державою та Річчю Посполитою був стан війни або миру. Кримці брали ясир на територіях османських союзників. Османська політика зазвичай потурала татарам у цьому, виправдовуючи це їхньою окремішністю від імперії» [3, с. 465].

Загалом перемога, здобута польсько-українським військом під Мартиновим, не могла забезпечити південно-східні (українські) землі Речі Посполитої від нових татарських нападів, оскільки засобів для їхнього стримування держава не мала [33, с. 99]. Розгром орди завдав великих утрат татарам і сприяв зміні розстановки сил у Дикому полі не на користь ногайців. До того ж уже восени гетьман С. Конецпольський здобув ще одну перемогу над ординцями, сталося це 18 вересня 1624 р. [37, с. 147; 14, с. 9].

Бойові дії супроти татар і переслідування решток ногайського війська, що тривали від 20 до 22 червня 1624 р., засвідчили можливість успішної боротьби обох народів з ординцями за умови вмілої організації і керівництва військовими діями. Не останню роль у досягненні перемоги відіграла й активна допомога місцевого українського населення, яке брало участь у будівництві засік і переслідуванні ворога.

Розглянутий у статті матеріал дає змогу зробити наступні висновки: похід татар у червні 1624 р. на українські землі був організований із грабіжницькою метою, водночас він був відплатною акцією за невдалий зимовий напад ординців на початку лютого 1624 р., про який мова йтиме окремо.

Події під Мартиновим значною мірою були прогнозованими. Другий напад не був несподіванкою. Польське військове командування завдяки добре організованій розвідці відстежувало усі рухи татарського війська на українській території.

Децю повільна мобілізація польсько-українських сил не дала змоги керівникові оборони південно-східних рубежів Речі Посполитої гетьманові С. Конецпольському

атакувати кримсько-ногайське військо на марші через власну малочисельність і змусила дочекатися повернення ординців з походу. Очікувальна тактика давала більші шанси на успішний розгром ординців, обтяжених здобиччю, водночас її недоліком було те, що татарам давалася можливість для жорстокого спустошення значних територій України й Польщі.

Удаваний відступ польсько-українських військ до Поплавників, де відбулася завершальна фаза битв, переслідував певні тактичні цілі: по-перше, нав'язати супротивнику бій у незручному для нього місці; по-друге, зайняти самому вигідні позиції для ведення бойових дій і перекрити шляхи відступу татарам до переправ через Дністер. Конецьпольському вдалося переконати татар в малочисельності та нерішучості польського війська і нав'язати Кантемірові свій план битви.

Витримавши щонайменше три потужні атаки татарського війська, армія С. Конецьпольського не була роз'єднана на частини. Її монолітність забезпечував укріплений возовий табір, який убезпечував військо від несподіваного удару ординців з тилу і флангів.

Остаточному розпорошенню татарського війська сприяв передбачуваний гетьманом відступ ногайців вузькими лісовими стежками у напрямку Боднарова, де зазделегіть були підготовлені засіки, які довелося обходити поодинці. Після остаточного розгрому решток ординців поблизу Боднарова, Єзуполя, Комарова і Хотимира татарське військо як бойова одиниця остаточно перестало існувати.

Загалом дії польсько-українського війська, у складі якого воював загін запорозьких козаків (750 осіб), були вміло організовані і скоординовані, що разом із добре продуманою і вдало реалізованою тактикою забезпечило успіх у битві під Мартиновим і на поплавницьких полях, куди перемістилися воюючі сторони для вирішального бою.

Відомостей про втрати сторін у цій битві поки що не виявлено. Вирішення вищезазначеної проблеми допоміг би розшук відповідних джерел у татарському відділі Головного архіву давніх актів у Варшаві, київських та Бахчисарайському архівосховищах.

Битва під Мартиновим 20 червня 1624 р. належить до найбільших перемог польсько-українських військ польного гетьмана Станіслава Конецьпольського.

Увічнення цієї події у Новому Мартинові засвідчено встановленням хреста з огорожею у 1999 р. на горі Могила (284 м). в пам'ять про загиблих жінок і дітей в червні 1624 р. Мають причетність до цієї битви і давні могильні написи у згаданому урочищі [8, с. 170].

ДОДАТКИ

Додаток 1

Реєстр їх[м]илості панів-волонтерів

Їх[м]илості пани Сенявські, Крайці, і коронний хорунжий зі своїми служебними людьми мали	500 [воїнів].
Їйого милість (далі Ї. м.) пан Якуб Собеський, староста теребовлянський з Ї. м. паном Александром Зборовським із мешканцями Теребовлянського повіту мали	200.
Ї. м. пан Александр Балабан, староста рогатинський з мешканцями покутськими	200.
Ї. м. пан Адам Калиновський, староста брацлавський, українців і слуг своїх [мав]	300.
Він же зі своїми немалими гарматами і піхотою.	100.
Ї. м. пан Миколай Гербурт, староста скальський, зі слугами	100.
Ї. м. пан Ярош Тишкевич, українців кінних	400.
Він же піхоти [мав]	100.
Ї. м. пан Єжи і Марцін Калиновський, кінних	150.
Ї. м. пан Білецький з рогатинами	100.

Й. м. пан Самуель Стжижовський добрих коней	50.
Й. м. пан гетьман слуг кінних	200.
Його ж піхоти	100.
Ті, що людей своїх прислали	
Й. м. пан воєвода київський (Томаш Замоїський) українців	150.
Й. м. пан підчаший коронний своїх слуг кінних	150.
Він же піхоти доброї служилої	150.
Й. м. пан Миколай Струс, староста галицький, хмельничан кінних відправив	50.

Багато інших, які прибули із земянськими (*шляхетськими*. – **І. Т.**) почтами у цьому переліку не подані.

Pamiętniki Koniecpolskich przyczynek do dziejów polskich XVII wieku / wydał Stanisław Przylecki. Nakładem Leona Rzewuskiego. – Lwów: w drukarni Pitra Pillera, 1842. – S. 257–258.

Додаток 2

Реєстр татарських мурз, які були у поганському війську

Кантемір-паша, Кулім-бей, Альгімір-мурза, Сульмазан-мурза, Алі-мурза, Ітімір-мурза, Котлюза-мурза, Орак-мурза, Рег-мурза, солтан, син Кантеміра, Натігері-мурза, Ольша-мурза, Яслісія-мурза, Сем-мурза, солтан, син Кантеміра, Давлет-мурза. Всього 15 мурз.

Pamiętniki Koniecpolskich przyczynek do dziejów polskich XVII wieku / wydał Stanisław Przylecki. Nakładem Leona Rzewuskiego. – Lwów: w drukarni Pitra Pillera, 1842. – S. 258.

1. Битва під Мартиновим // Інтернет-ресурс. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
2. Гаврилів Б. М., Кісь Я. І., Педич В. П. Татарське лихоліття на Прикарпатті. Історична передмова до видання І. Левицький «Поражение татаров под Мартиновом в 1624 році» / Б. М. Гаврилів та ін. – Івано-Франківськ, 1998. – 40 с.
3. Галенко О. І. Кримський каганат – остання степова імперія на території України / О. І. Галенко // Економічна історія України : Історико-економічне дослідження в 2-х тт. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – С. 456–471.
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. VII: Козацькі часи до року 1625 / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1995. – 624 с.
5. Зіморевич Б. Потрійний Львів. Leopoldis Triplex / Б. Зіморевич. Переклад з латинської Н. Царьової; Науковий коментар І. Мицька; Відповідальний редактор О. Шишка. – Львів : Центр Європи, 2002. – 224 с.
6. Зубрицький Д. І. Хроніка міста Львова / Д. І. Зубрицький / Переклад з польської І. Сварника. – Львів : Центр Європи, 2002. – 640 с.
7. Мандзяк В. П. Битви української середньовічної та ранньомодерної історії / В. П. Мандзяк : довідник. – Львів : Літопис, 2011. – 430 с.
8. Паньків М. І. Текла кровця по Вкраїні (топоніми, легенди, перекази, та пісні про татарські напади на Прикарпаття з середини XV до початку XVIII ст.) / І. М. Паньків. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013. – 224 с.
9. Петрушевич А. С. Сводная галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год / А. С. Петрушевич // Литературный сборник, издаваемый Галицко-русской Матицею 1872 и 1873. – Львов : Типография Ставропигийского института, 1874. – 700 с.
10. Смирнов В. Д. Кримское ханство под верховенством Оттоманской порты до начала XVIII века // В. Д. Смирнов. – Санкт-Петербург : Университетская типография в Казани, 1887. – 768 с.
11. Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. М. Яковенко. – 2-е вид., перероблене та розширене. – К.: Критика, 2005. – 584 с.
12. Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym

i statystycznym opisana / M. Baliński, T. Lipiński. – Wydanie drugie poprawione i uzupełnione przez F. K. Martynowskiego. – T. 2. – Warszawa : nakład i druk S. Orgelbranda synów, 1885. – 985 s.

13. Baranowski B. Polska a Tatarszczyzna w latach 1624–1629 / B. Baranowski. – Łódź : Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1948. – 134 s.

14. Bartoszewicz J. A. Stanisław Koniecpolski. Hetman wielki koronny // Tygodnik Ilustrowany / J. A. Bartoszewicz. – Warszawa, 1863. – T. VII. – S. 1–10, 235–236. – (№ 193, 6 czerwca).

15. Czołowski A. Z przeszłości Jezupola i okolicy. Odb. z Przewod. nauk. i liter. / A. Czołowski – Lwów : Gubrynowicz i Schmidt, druk Wł. Łozińskiego, 1890. – 163 s.

16. Diaryusz sprawy zwycięstwa nad Tatarami, otrzymanego roku MDCXXIV (1624), dnia dwudziestego czerwca, to jest w oktawę świętego Antoniego z Padwy. Przy tym list jegomości pana hetmana koronnego polnego do króla jegomości // Lwowianin, przeznaczony krajowym i użytecznym wiadomościom, wydany w połączeniu prac miłośników nauk. Przez Ludwika Zielinskiego. – Lwów, 1841. – T. 1. – Zeszyt 6. – S. 136–140.

17. Diaryusz prawdziwy zwycięstwa nad Tatarami, otrzymanego roku MDCXXIV (1624), dnia dwudziestego czerwca, to jest w oktawę świętego Antoniego z Padwy // Pamiętniki Koniecpolskich przyczynek do dziejów polskich XVII wieku / wydał Stanisław Przyłeki. Nakładem Leona Rzewuskiego. – Lwów: w drukarni Pitra Pillera, 1842. – S. 250–257.

18. Gliwa A. Najazd tatarski na ziemię przemyską w 1624 r. / A. Gliwa // Rocznik Przemyski. – 2005. – T. 41. – S. 27–80.

19. Grabowski A. Starożytności historyczne polskie czyli pisma i pamiętniki do dziejów dawnej Polski, listy królów i znakomitych mężów, przypowieści, przysłowia i t. p. Z rękopismów zebrał i przydał żywoty uczonych Polaków Ambroży Grabowski. – Kraków, 1840. – 496 s.

20. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych. – T. 1-10. – Lipsk: Wydanie Jana Nep. Bobrowicza, 1841. – T. 7: [O-P]. – 582 s.

21. Horn M. Chronologia i zasięg najazdów tatarskich na ziemię Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1600–1647 / M. Horn // Studia i materiały do historii wojskowości. – VIII/1. – Białystok, 1962. – S. 1–70.

22. Horn M. Walka chłopów czerwonoruckich z wyzyskiem feudalnym w latach 1600–1648. Część III: Opór chłopski w dobrach szlacheckich. Wystąpienia włościan przeciwko obcym panom / M. Horn. – Warszawa-Wrocław, 1982. – 108 s. – (Studia i Monografie / Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu ; nr 75).

23. Jakóba Sobieskiego pamiętnik wojny chocimskiej, ksiąg troje / przeł. z łac., zyciorysem autora i objaśnieniami uzupełn. Władysław Syrokomla. – Petersburg: Bolesław Maurycy Wolff, 1854. – 78 s.

24. Kantemir Basza porażony, albo o zwycięstwie z Tatar, przez Jego M. Pana Stanisława Koniecpolskiego, Hetmana Polnego Koronnego, w roku 1624, dnia 20 czerwca, w oktawę ś. Antoniego z Padwy, między Haliczem a Bolszowcem otrzymanego // Pamiętniki Koniecpolskich przyczynek do dziejów polskich XVII wieku / wydał Stanisław Przyłeki. Nakładem Leona Rzewuskiego. – Lwów: w drukarni Pitra Pillera, 1842. – 452 s.

25. Korzon T. Dzieje wojen i wojskowości w Polsce / T. Korzon. – T. 2 : Epoka przedrozbiorow. – Lwów, Kraków, Warszawa: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1923. – 522 s.

26. Kronika Pawła Piaseckiego biskupa przemyskiego. Polski przekład wedle dawnego rękopismu, poprzedzony studjum krytycznym nad życiem i pismami autora. – Kraków : W drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1870. – 338 s.

27. Krótki rys dziejów i spraw Lisowczyków, skreślił Maurycy hr. Dzieduszycki. – Część III, rozdział IX. – Lwów : Wydanie Zakładu Naukowego imienia Ossolińskich. Drukiem Józefa Schneidera // Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich, 1844. – T. XI – 358 s.

28. List jegomości pana hetmana koronnego polnego do króla jegomości // Lwowianin, przeznaczony krajowym i użytecznym wiadomościom, wydany w połączeniu prac miłośników nauk. Przez Ludwika Zielinskiego. – Lwów, 1841. – T. 1. – Zeszyt 6. – S. 139–140.

29. List jegomości pana hetmana koronnego polnego do króla jegomości (5 kart) // Pamiętniki Koniecpolskich przyczynek do dziejów polskich XVII wieku / wydał Stanisław Przyłeki.

- Nakładem Leona Rzewuskiego. – Lwów: W drukarni Pitra Pillera, 1842. – S. 258–260.
30. Majewski R. Z problematyki walk z Tatarami w pierwszej połowie XVII wieku // *Sobótka. Śląski Kwartalnik Historyczny*. – Wrocław. – 1975. – T. XXX. – Zeszyt 2. – S. 231–241.
31. Martynów // *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. – Warszawa: Filip Sulimierski i Władysław Walewski, 1885. – T. VI: (Malczyce – Netreba). – 960 s.
32. Martynów // *Encyklopedia wojskowa / pod red. Ottona Laskowskiego*. – Warszawa, 1936. – T. 5. – S. 382–383.
33. Pajewski J. Buńczuk i koncerz. Z dziejów wojen polsko-tureckich / J. Pajewski Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2003. – 280 s.
34. Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830 z rękopismów i druków zebrawszy w obrazie literatury polskiej historycznie skreślonym przedstawił Wacław Aleksander Maciejowski. – Warszawa: Nakładem i drukim S. Olgerbranda, 1852. – 406 s.
35. Podhorodecki L. Tatarzy / L. Podhorodecki. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1971. – 405 s. – (Światowid. Biblioteczka popularnonaukowa).
36. Podhorodecki L. Stanisław Koniecpolski ok. 1592–1646 / L. Podhorodecki. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1978. – 456 s.
37. Podhorodecki L. Chanat Krymski i jego stosunki s Polską / L. Podhorodecki. – Warszawa: Książka i wiedza, 1987. – 359 s.
38. Pogrom Tatarski, albo relatia krótka zwycięstwa nad Tatarami, przez Wiel-możnego Jego M. Pana Hetmana Polnego Koronnego, w roku 1624, dnia 20 czerwca między Haliczem a Bołszowcem otrzymanego. Przydany jest k temu regestr Ich M. P. P. Voluntariuszow, y Murzow Tatarskich // *Pamiętniki Koniecpolskich przyczynk do dziejów polskich XVII wieku / wydał Stanisław Przyłeczki*. Nakładem Leona Rzewuskiego. – Lwów: W drukarni Pitra Pillera, 1842. – S. 250–258.
39. Reystr Ich M[ości] panow Voluntariuszow. Reystr Murzow, który byli w Wojsku Pogańskim // *Pamiętniki Koniecpolskich przyczynk do dziejów polskich XVII wieku / wydał Stanisław Przyłeczki*. Nakładem Leona Rzewuskiego. – Lwów: w drukarni Pitra Pillera, 1842. – S. 257–258.
40. Sikora R. Pogrom Tatarów pod Martynowem 20 czerwca 1624 roku / R. Sikora // *Интернет-ресурс*. – Режим доступа : <http://www.kresy.pl/kresopedia>, historia, rzeczpospolita.
41. Stupnicki H. Galicya pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym. Z mapą Galicyi i Bukowiny / H. Stupnicki. – Lwów : Madfes i Bodek, 1869. – 175 s.
42. Szajnocha K. Opowiadania o królu Janie III. Opowiadanie 1, Mściciel. / K. Szajnocha. – Żytomierz : nakł. księgarni Jana Hussarowskiego, 1860. – 164 s.
43. Teodorczyk J. Pogrom Kantymira 1624 / Jerzy Teodorczyk . – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. – 1972. – 164 s.
44. Witusik A. Miaskowski Łukasz Kazimierz herbu Leliwa (zm. ok. 1654) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1975. – T. XX. – 823 s.
45. Żyżnowski S. Cursus Glorise, Illustrissimi, Excellentissimi Domini, D. Alexandri In Koniecpole Koniecpolski, Palatini Sendomiriensis, S. R. Imperii Principis, Pereaslaiensis, Korszunen. Kaniouień. Dolineń. Praefecti. Ad posthumam memoriam, Panegyrico adumbratus, Inter lugubres Exequias, ad feralem urnam. – Vol. VIII. Calend. Decembr. Anno Dñi, M. DC. LIX (1659) luci publicae exhibitus // *Operâ M. Stanislai Żyżnowski, Philosophiae Doctoris, Professoris, Almae Academiae Cracouiensis : Cracoviae, Apud Viduam Haeredes Christophori Schedel, S. R. M. Typographum*. – 1659. – 50 p.

В статье рассмотрены политические предпосылки и обстоятельства татарского вторжения на территорию Русского воеводства погайских татар во главе с Кантемиром-мурзой в июне в 1624 г., выяснено состояние изучения этого события в отечественной и польской историографии, отражены источники битвы, рассмотрено приготовление польско-украинских сил под руководством польного гетмана Станислава Конецпольского к генеральному бою под Мартыновым 20 июня в 1624 г. В хронологической последовательности автор показал ход действий польской армии

и ногайского войска, начиная от 4 до 22 июня 1624 г. У приложениях к статье подан поименный перечень господ-волонтеров, которые со своими отрядами участвовали в битве под Мартыновым. В том же реестре отмечен список татарских мурз, участников баталии.

Ключевые слова: источники, нападение, тактика, битва, Мартынов, гетман С. Конецпольский, мурза Кантемир, татары, добыча.

IVAN TYMIV, the head of Kalush Ethnographical Museum, historian

The Battle against the Tatars near Martyniv in 1624

The article represents the political background and the circumstances of the Tatar invasion, headed by Kantymir Murza, to the territory of Ruska Province of the Nogais in June 1624. It's found out the condition of this event investigation in the domestic and Poland historiography. The base of the problem is showed. It is represented the preparation of the Polish and Ukrainian forces, headed by the hetman Stanislav Konetspolskiy, to the main struggle near Martyniv on the 20th of June 1624. The Polish army and the Nogai Horde actions are represented in the chronological sequence, beginning with the 4th to the 23rd of June 1624. It is highlighted the actions of the assailants and defenders of the region during the Horde invasion. The region, occupied by the invasion, is also mentioned. The article also retraces the Tatar return from the campaign. The main stages, consequences and the importance of the battle near Martyniv are studied. It's determined that the Polish troops' actions were more organized and coordinated. Due to it and the well-thought out and realized tactics, the success of the Polish and Ukrainian forces, in the battle near Martyniv was insured. The appendixes to the article include the list of the gentlemen's names who were the volunteers and together with their troops took part in the battle near Martyniv. The same list includes the Tatar murzas' names who were the participants of the battles.

Key words: sources, attack, tactics, battle, Martyniv, hetman S. Konets-polskiy, murza Kantymir, Tatars, capture.

